

הרב יהודה זולדן, באר יהודה – מגילה, עמ' 358-369

שיעור כג

הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים

(מגילה יט ע"א-ע"ב)

הקדמה

א. בבלי: כתובה בין הכתובים; ירושלמי: כתובה חומשין
ב. בבלי וירושלמי: מגילה שמחוברת לכתובים אחרים – ניסוח הדין, טעם
ג. אין קוראים במגילה הכתובה בין הכתובים, ואם קרא לא יצא
סיכום

הקדמה

בסוגייתנו נאמר שאין קוראים בציבור במגילה שכתובה בין הכתובים – מגילת אסתר שמחוברת לספרים אחרים. גם בירושלמי מופיעה אמירה דומה, אם כי יש הבדלים בנוגע להצגת המקרה, ניסוח הדין והטעם. כמו כן, בשני התלמודים לא נאמר באופן ברור אם אדם יחיד רשאי לקרוא במגילה שכתובה בין הכתובים.

נעניין בסוגייתנו ובסוגיה בירושלמי ונשווה ביניהן על פי דברי ראשונים. נסביר את משמעות החסר בהיכר ובפרסום הנס בקריאה במגילה כזו בציבור, ונדון אם הקורא יחיד במגילה כזו יצא ידי חובה לכתחילה או בדיעבד.

א. בבלי: כתובה בין הכתובים; ירושלמי: כתובה חומשין

בגמרא (יט ע"א-ע"ב) נאמר:

אמר רב יהודה אמר שמואל: הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים – לא יצא.
אמר רבא: לא אמרן אלא דלא מחסרא ומייתרא פורתא, אבל מחסרא ומייתרא פורתא – לית לן בה.
לוי בר שמואל הוה קא קרי קמיה דרב יהודה במגילה הכתובה בין הכתובים. אמר ליה: הרי אמרו הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים – לא יצא.
אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים – לא יצא.
ומחו לה אמוחא: בצבור שנו.

רש"י (ד"ה הכתובה בין הכתובים) הסביר: "ספרים שהיו בימי החכמים כולן בגליון, כספר תורה שלנו". מדובר על כך שהמגילה כרוכה יחד עם ספרים אחרים. "בין הכתובים" הכוונה לספרי הכתובים האחרים: תהילים, איוב, מגילות אחרות וכד'.¹ הרב אברהם אבא הרצל (שפתי חכמים, יט

¹ בגמרא (ז ע"א) נאמר שאסתר ביקשה מחכמים: "כתבוני לדורות". רש"י (אסתר ט, לב) כתב: "ומאמר אסתר קים... ונכתב בספר – אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבעה ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים. וזהו: 'ונכתב בספר'". הכתובים – הכוונה לספרי הכתובים שבתנ"ך. גם בגמרא (יומא כט ע"א) נאמר: "אסתר סוף כל הנסים. והא איכא חנוכה? ניתנה לכתוב קא אמרינן". בזהוהר (מהדורת הסולם – במדבר פרשת חקת מאמר וידבר העם באלקים ובמשה, אות ע) נאמר: "מגלת אסתר ברוח הקדש נאמרה, ובגין

ע"א) פירש שהכוונה היא שהמגילה כתובה בין ספר דניאל ובין ספר עזרא, וזאת על פי האמור בגמרא (בבא בתרא יד ע"ב): "סידרן של כתובים: רות, וספר תהלים, ואיוב, ומשלי, קהלת, שיר השירים, וקניות, דניאל ומגילת אסתר, עזרא ודברי הימים". הסדר הנפוץ כיום בספרי התנ"ך הוא סדר של בעלי המסורה באשכנז, ויש גם סדר אחר של בעלי המסורה בספרד. אשר על כן נראה שאין זה משנה לאיזה ספר מן הכתובים מחוברת מגילת אסתר, ובכל מקרה הקורא בה לא יצא.

רבא אמר שגם אם המגילה איננה נפרדת והיא כרוכה עם כתובים אחרים, אך היא ארוכה או קצרה מהכתובים האחרים וניכר שהיא לא חלק מתוך הכתובים, ניתן לקרוא בה. עוד נאמר שהדרישה שהמגילה לא תהיה בין הכתובים או שגודלה בין הכתובים יהיה שונה היא רק כשמדובר בקריאה של המגילה בציבור. משמע מכאן שאם אדם קורא מגילה ביחיד בימים י"ד או ט"ו באדר, הוא רשאי לקרוא במגילה הכתובה בין הכתובים.

בהמשך הגמרא סופר שלוי בר שמואל קרא בפני רב יהודה במגילה בין הכתובים, ורב יהודה אמר בשם שמואל שהקורא במגילה בין הכתובים לא יצא.² בהנחה שלוי הוא בנו של שמואל, אזי נראה שלוי בר שמואל עמד לקרוא מגילה בפני רב יהודה, ורב יהודה אמר לו: "הרי אמרו", וכוונתו להלכה שהוא עצמו אמר בשם שמואל אביו.³ רבי חייא בר אבא אמר בשם רבי יוחנן שרק בציבור אין לקרוא במגילה הכתובה בין הכתובים.

בירושלמי (ב, ד) נאמר:

רבי חלב, רב מתנה יוסי בר מניי שא בשם רב: אם היתה כתובה חומשין – אין קוראין בה ברבים.⁴

אמר רבי תנחומא: מפני ההדיוטות.

בירושלמי כתוב "היתה כתובה חומשין", ולא כמו בבבלי "כתובה בין הכתובים", אין לקרוא במגילה שהיא כרוכה עם ספרים אחרים. מפרשי הירושלמי (פני משה, קרבן העדה ועוד) הסבירו את האמור בירושלמי כמו בבבלי. בירושלמי (ג, א) יש הבחנה ברורה בין "תורה" – כל חמשת חומשי תורה שכרוכים כאחד כמו ספר התורה המוכר לנו, ובין "חומשין" – כל ספר בפני עצמו. ייתכן שכוונת הירושלמי "כתובה חומשין" היא לשלול קריאה של מגילת אסתר שכרוכה עם אחד מחומשי התורה,

כך כתובה בין הכתובים". אכן המגילה כתובה בין הכתובים שבתנ"ך, אך אין לקרוא בה בציבור כשהיא כתובה באופן כזה.

² בגמרא (סנהדרין ק ע"א) נזכר מקרה נוסף שרב יהודה העיר ללוי בר שמואל ולאמורא נוסף בנוגע להלכה מהלכות מגילה: "לוי בר שמואל ורב הונא בר חייא הוו קא מתקני מטפחות ספרי דבי רב יהודה. כי מטו מגילת אסתר אמרי: הא [מגילת אסתר] לא בעי מטפחת? אמר להו: כי האי גוונא נמי מיחזי כי אפקירותא". לוי בר שמואל ורב הונא בר חייא עשו מטפחות לספריו של רב יהודה. כשהגיעו למגילת אסתר אמרו שמגילה זו אינה צריכה מטפחת, מפני שהיא אינה חשובה כספרי הקודש שצריכים כיסוי מיוחד. רב יהודה אמר להם שדברים כאלו נחשבים כזלזול. רש"י (ד"ה כי מטו) הסביר שמילים אלו הם ביטויי זלזול כי משמעם הוא "הא ודאי לא צריכא מטפחת כגון האחרות, ולשון גנאי הוא. דהוה להו למימר לרבם בלשון שאלה כך: צריכה או אינה צריכה?".

³ בגמרא (ז ע"א) אמר שמואל: "אסתר ברוח הקודש נאמרה – נאמרה לקרות ולא נאמרה ליכתוב". התוספות (שם ד"ה נאמרה) ועוד ראשונים ואחרונים עסקו בשאלה אם לפי שמואל אין צורך לקרוא את המגילה מתוך הכתב, אם כן מדוע הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא, והשיבו תשובות שונות.

⁴ הרשב"א (יח ע"ב) ציין את גרסת הירושלמי וכתב על כך: "ונראה שיש בו שבוש. 'והיתה התורה כתובה חומשין' הוא. והיא היא שאמרו בגיטין בשלהי פ' הנזקין". כוונתו לאמור בגמרא (גיטין ס ע"א): "אין קוראין בחומשין בבית הכנסת משום כבוד צבור". שם מדובר על כך שכל חומש מחמישה חומשי תורה כתוב לחוד, ועל זה נאמר שאין קוראים בהם בבית הכנסת. לפי הרשב"א הלכה זו אינה קשורה להלכות הקריאה של מגילת אסתר אלא להלכות קריאה בתורה.

אם כי אין זה משנה אם המגילה כרוכה עם חומש אחד או עם חמשת החומשים, או עם כל ספר אחר. יש לקרוא בציבור במגילת אסתר שלא כרוכה עם אף ספר אחר.⁵ גם בירושלמי אין התייחסות ברורה מה הדין בנוגע למי שקורא יחיד במגילה כזו.

בסוגייתנו בבבלי אמר רבא שאם מגילת אסתר כרוכה עם ספר אחר והיא ארוכה או קצרה יותר, ניתן לקרוא בה.⁶ בירושלמי לא נזכר דין כזה.⁷ נראה שרבא חידש דין זה, כדי לומר שאם יש דרך נוספת להביע בפני אותם הדיוטות שאין מדובר בקריאה בתורה או בהפטרה, אלא במגילה שהיא שונה בצורתה מהספר שהיא מחוברת אליו, יוצאים ידי חובה. המטרה היא שיהיה ברור שקוראים מגילת אסתר כדי להודות ולשבח את ה', ואין מדובר על קריאה ציבורית מוכרת אחרת – בתורה או הפטרה.

ב. בבלי וירושלמי: מגילה שמחוברת לכתובים אחרים – ניסוח דין, טעם

כאמור לעיל יש שוני מסוים בהצגת המקרה בין הבבלי לירושלמי. אפשר להצביע על הבדלים נוספים בין הירושלמי לבבלי, גם בנוגע לניסוח הדין ולטעם הדין, וכן בנוגע למגילה שהיא ארוכה או קצרה מהכתובים האחרים.

[א] ניסוח הדין – בבבלי: "לא יצא... בציבור שאנו". "לא יצא" לכתחילה אך בדיעבד יצא, או שגם בדיעבד כל השומעים מקרא מגילה ממגילה הכתובה בין הכתובים לא יצאו ידי חובה? בירושלמי: "אין קוראים בה ברבים". אפשר להבין שבשום מצב לא יוצאים ידי חובה במגילה הכתובה בין הכתובים. "ברבים" – אין משמעותו מניין דווקא. בדברי תנאים נזכר קריאת מגילה ברבים: "ומוציאין / אין מוציאין את הרבים ידי חובה... מכאן ואילך הנהיגו שיהיו קטן קורין אותה לרבים" (תוספתא ב, ד); "אין מביאין את האשה לקרות ברבים" (שם ג, ה). אין הכרח לומר שמדובר על קריאה בציבור במניין.

⁵ הרב יששכר תמר (עלי תמר, ירושלמי מגילה שם) הציע שהכוונה ב"חומשין" בהקשר זה לחמש המגילות שנהגו לכתוב בכרך אחד. אחת מהוכחותיו היא ממסכת סופרים (פרק יד, א) בנוגע לברכה שמברכים על מגילה הכתובה עם המגילות האחרות: "ברות, ובשיר השירים, בקהלת, באיכה, ובמגילת אסתר, צריך לברך, ולומר: 'על מקרא מגילה', ואף על פי שכתובה בכתובים". בבית הכנסת ביישוב סוסיא כרוכות ארבע מגילות מבין החמש כאחד: רות, קהלת, שיר השירים, איכה. מגילת אסתר היא לחוד.

⁶ הרב אליעזר ברבי יואל הלוי (ראב"ה, ב, מגילה סי' תקנד) כתב: "ושמעתי דגורסין לא 'אמרן אלא דמחסרין' וכו', פירוש שחסרה או יתירה ואינה מדויקת. אבל אם מדויקת שאינה חסרה או יתירה, מדינה לית לן בה". הרב דוד דבליצקי (ראב"ה, מהדורת דבליצקי, בני ברק תשס"ה, עמ' קעח, הע' סד) העיר שמגילה לא נפסלת בשל חסירות ויתירות כדברי הרמ"א (שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרצא, ב), אך ייתכן שבשל העובדה שהיא גם כתובה בין הכתובים מגרע גרע. וכתב עוד שלא מצא ראשון נוסף שפירש כך את הגמרא. מ"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא (ימי הפורים, עמ' 174–176); "עמוד לגלילת מגילה", מעמק אברהם, עמ' פז–פח) דן בדברי הראב"ה הללו.

⁷ הרשב"א (שו"ת הרשב"א, א, סי' קנ) נשאל על מגילה "שיש בדף הראשון שלה ברכות ופיוטין פסולה כמגילה הכתובה בין הכתובים אלא אם כן מיתרא או מחסרא פורתא או לא? תשובה: דברים פשוטים אני רואה כאן. וכי מפני שיש ברכות בדף ראשון שלה מיפסלא ולא מינכרי שהיא מגילה? לא אמרו אלא כשהיא בין הכתובים שבתוך הכרך כולו אינה ניכרת המגילה עד דמחסרא או מיתרא. אבל זו בודאי ניכר לכל שהיא המגילה שאנו חייבין לקרות בה. ואדרבה אין הברכה והפיוט ניכרין בה. ומיהו בין ניכרין בין אין ניכרין כשרה היא". בספר אמרכל (הלכות מועדים) כתוב: "יש אומרים שלא לפסול המגילה שכתובים בה הברכות וכן כתב רבינו ברוך. אבל הרב שמעון מיינבלא כתב שלא לכתוב הברכות במגילה. וכן כתב רבינו אב"ה. אך רבינו יואל הלוי כתב דאין לחוש דהא מגילה נקרת איגרת, ואפילו בספר תורה מאן לימא דאסור אי כתב בו ברכות בסוף ובראש. והא דאמר' (לב ע"א) שמא יאמרו ברכות כתובות בתורה, רצה לומר בין פרשה לפרשה". הרב יוסף קארו (שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרצא, ט) פסק כרשב"א. נושאי הכלים (שם) כתבו שלכתחילה אין לכתוב ברכות ופיוטים במגילה.

בתוספתא (ב, א; גמ' יח ע"ב) מופיעה גם קריאת מגילה בבית כנסת: "נכנס לבית הכנסת..."⁸, וכן בתוספתא (ב, ב): "מעשה ברבי מאיר שקראה בבית הכנסת בטבעין מיושב והיו בני הכנסת יושבין". בירושלמי (ב, ה) צוין המעבר בין קריאה בפני רבים לקריאה בציבור בבית הכנסת על בסיס גרסה אחרת בתוספתא (ב, ד) שצוינה לעיל: "מיכן והילך נהגו הרבים לקרותה בבית הכנסת"⁸. ייתכן, אם כן, שדברי רב בירושלמי נאמרו בנוגע לקריאה במגילה בפני רבים, ולא דווקא לפני עשרה בבית כנסת.

רבנו ניסים (ר"ן, ו ע"ב בדפי הר"ף) הסביר את הבבלי כפי שהסברנו את הירושלמי. דבריו הם בעקבות הר"ף (שם) שפסק:

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: הקורא את המגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא.
ולא אמרו אלא בצבור, אבל ביחיד יצא.⁹

"אבל ביחיד יצא" – בדיעבד. על כך כתב הר"ן:

"ומחו ליה אמוחא – לא אמרו אלא בצבור". יש מפרשים לא אמרו "לא יצא" אלא בצבור, אבל ביחיד יצא, וכן דעת הרב אלפסי ז"ל. ולישנא לא משמע הכי. דאם כן הוי ליה למימר 'והני מילי בצבור אבל ביחיד יצא'. ומדקאמר "ומחו ליה אמוחא" משמע שהן מחלישין כח הדבר בעצמו. לפיכך נראה דהכי קאמר: "ומחו ליה אמוחא" שאין לך לומר "לא יצא" שלא אמרו אלא בצבור. אבל ביחיד אפילו לכתחילה, הלכך אפילו בצבור דיעבד מיהא יצאו.

מדברי הר"ף משמע שבדיעבד, אם יחיד קרא במגילה שכרוכה עם ספרים אחרים, יצא ידי חובה.¹⁰ אך לפי הר"ן, מאחר שבגמרא עצמה לא כתוב מה הדין אם יחיד קרא במגילה הכתובה בין הכתובים, אזי יש לפרש שהכוונה בביטוי "לא יצא" בנוגע לקריאה ברבים היא שלכתחילה לא קוראים במגילה כזו, ובדיעבד יוצאים ידי חובה, אך יחיד רשאי לכתחילה לקרוא במגילה כזו.¹¹

⁸ להרחבה בנוגע למעבר מקריאה במסגרת המשפחה לקריאה בבית כנסת, בשיעור ה: מקרא מגילה במסגרת המשפחה ובבית הכנסת.

⁹ כדברי הר"ף פסקו גם: הרא"ש (ב, ו); רבנו יהונתן מלוניל (ו ע"א מדפי הר"ף); הרב מרדכי אשכנזי (מרדכי, פרק שני רמז תת).

¹⁰ הריטב"א (ה ע"א) כתב בנוגע למקרא מגילה ביחיד בזמנה בהקשר למחלוקת רב ורב אסי: "אמר רב וכו'. ונראין דברים שלא חלקו אלא לכתחלה. אבל בדיעבד דכו"ע אפילו ביחיד יצא, דהא אמרינן לקמן (י"ט ע"ב) אמר ר' יוחנן הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא ומחו לה אמוחא לא אמרו אלא בצבור אבל ביחיד יצא, אלמא מגילה נקראת בזמנה מיהת ביחיד בדיעבד ומסתמא לא פליג רב אסי אר' יוחנן".

¹¹ בנוגע ליחיד, כך כתבו גם: הרב אהרון הכהן מלוניל (אורחות חיים, הל' מגילה סי' י; כל בו סי' מה); הרב אלעזר מגרמיזא (ספר הרוקח, הל' פורים, סי' רלו). גם מהתוספות (ה ע"א ד"ה הוה עובדא) משמע שיחיד רשאי לכתחילה לקרוא במגילה הכתובה בין הכתובים. שם נזכר שלפי רב, ב"ד ובט"ו באדר אפשר לקרוא מגילה ביחיד. על כך כתבו תוספות: "מכל מקום הלכתא כוותיה דרב, דהא ר' יוחנן איתא כוותיה פרק שני (דף יט ע"ב) דקאמר 'הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים – לא יצא' ומסיק הא ביחיד הא בצבור. אלמא שקורין אותה ביחיד. וכן הלכה. דרב ור' יוחנן הלכה כרבי יוחנן, וכל שכן הכא דקיימו בחד שיטתא". יש להעיר שבגמרא בסוגייתנו לא כתוב "הא ביחיד הא בציבור". בגמרא כתוב שדברי רבי יוחנן, שאין לקרוא במגילה בין הכתובים, נאמרו כשקוראים בציבור, אך לא נאמר במפורש מה הדין כשאדם קורא ביחיד. דברי התוספות הללו מבוססים על דברי ר"ת (ספר הישר, חלק החדושים, סי' תה) שכתב: "רבי יוחנן אמר בפירקין דלקמן 'הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא, לא אמרו אלא בציבור'. מכלל דסבירא ליה שקורין אותה ביחיד". התוספות (קידושין מה ע"ב ד"ה הוה עובדא) הזכירו גם כן את דברי ר"ת הללו. ראשונים נוספים (מגילה שם) הבינו שלפי רבי יוחנן, יחיד רשאי לקרוא לכתחילה במגילה הכתובה בין הכתובים ב"ד או בט"ו באדר. יש להוסיף, שבירושלמי נאמרה הלכה זו, שאין קוראים ברבים במגילה הכתובה בין הכתובים, בשמו של רב. משמע מדבריו שיחיד קורא במגילה כזו.

קדם לר"ן הרב זרחיה הלוי (המאור הקטן, ג ע"א בדפי הר"ף), שפירש גם כן את הגמרא בנוגע לקריאת מגילה הכתובה בין הכתובים בהקשר של מחלוקת רב ורב אסי (ה ע"א) אם חובה לקרוא מגילה בפני עשרה או שאפשר לקרוא ביחיד:

ואי עבר וקראה ביחיד יצא. אי נמי היכא דלא אשכח בי י' קרי ליה ביחיד ואפי' לכתחלה, ואפילו במגילה הכתובה בין הכתובים אם עבר וקראה יצא, ואפילו בצבור דהא מחו ליה אמוחא שלא אמרו אלא בצבור. וטעמו של דבר משום כבוד צבור להדור מצוה ולפרסומי ניסא לעשות לה היכר, ואם קראו בין הכתובים יצאו.

מהרמב"ם (הל' מגילה ב, ח) ובעקבותיו גם בדברי הרב יוסף קארו (שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרצא, ח), משמע שבציבור לא יוצאים ידי חובה גם לא בדיעבד, ויחיד יוצא בדיעבד:

אין קוראין בצבור במגילה הכתובה בין הכתובים, ואם קרא לא יצא... אבל יחיד קורא בה... ויוצא בה ידי חובתו.

כך גם משמע מדברי רבנו יעקב בן רבנו אשר (טור, אורח חיים סי' תרצא):

וצריך שיהא כתובה לבדה שלא תהא מחוברת עם הספרים, ואם היא מחוברת עמהם וקרא בה ביחיד יצא, בלבד שתהא נגללת כספר תורה. אבל בצבור לא יצא. ואם יריעותיה עודפות מעט על שאר היריעות שבספר או חסירות מעט אפילו בצבור יצא בה.

הניסוח בדברי הטור הוא: "יצא" או "לא יצא". "יצא" בדיעבד, ו"לא יצא" אף לא בדיעבד.¹²

הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, יט ע"א) סיכם את שיטות הראשונים:

הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים בצבור לא יצא, אבל ביחיד יצא ובלבד שתהא עשויה כהלכתה בגליון ובתפירת גידין, ומ"מ אף היחיד אין קורא בה לכתחלה. ויש פוסקין ביחיד שקורא בה לכתחלה, ואף הצבור יוצאין בה בדיעבד.

ואם היתה יריעה שבה נכתבה המגלה יתירה על האחרות או חסרה מהם הרי היא כמגלה בפני עצמה ויוצאין בה אף בצבור, ולשיטה שנית שהזכרנו קורין בה אף לכתחלה בצבור.¹³

[ב] הטעם – בבבלי: לא נאמר מה הטעם שאין קוראים במגילה הכרוכה עם ספרים אחרים. בירושלמי נימק רבי תנחומא את הסיבה: "מפני ההדיוטות". הרב משה מרגלית (פני משה שם) פירש "שיאמרו הרי היא כשאר הכתובים".

רש"י (ד"ה לא יצא) הסביר באופן דומה את האמור בבבלי:

דבעינן אגרת לעצמה, דמיפרסם ניסא טפי. דכי קוראה בין הכתובים נראה כקורא במקרא. צריך לקרוא את המגילה מספר נפרד, כאיגרת, ואז פרסום הנס שבמקרא המגילה גדול יותר. אם קוראים את המגילה כשהיא כתובה בין הכתובים, זה נראה כאילו קוראים קריאה רגילה בספרי

¹² יש לציין שהטור כתב הלכה זו בסימן שבו הוא עסק בדיני כתיבת המגילה. הפתיחה של ההלכה היא: "וצריך שיהא כתובה לבדה שלא תהא מחוברת עם הספרים...". הרמב"ם (הל' מגילה ב, ח) לעומת זאת כתב הלכה זו בין הלכות קריאת המגילה ובין הלכות כתיבת המגילה, והפתיחה של דבריו היא: "אין קוראין בצבור במגילה הכתובה בין הכתובים". הרב יוסף קארו (שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרצא, ח) העתיק את לשון הרמב"ם, אך כתב הלכה זו גם כן באותו סימן שכתב גם הטור, שכותרתו: "דיני כתיבת המגילה ותפירתה". הבדל מעין זה ניכר בין הירושלמי לבבלי, אם כי אין נפקא מינה מעשית ביניהם.

¹³ הרב מרדכי אשכנזי (מרדכי, פרק שני רמז תת) כתב בשם הראב"ן: "ובצפנת פענח [= ספרו של הראב"ן], רבי אליעזר בן נתן] נמצא שם שזה שהתירו ביחיד לקרות במגילה הכתובה בין הכתובים הני מילי בימי חכמים שהיו כתובים בגליון כמו מגילות שלנו, אבל עתה שאינו כן אפילו ביחיד לא יצא".

המקרא. כל זה אף על פי שמדובר בקריאה במגילה בפורים, והציבור שבא לבית הכנסת בא לשם כך, וברור שלא קוראים דווקא ביום זה סתם את סיפור המגילה.¹⁴ רש"י לא כתב למי "נראה כקורא במקרא", ומדוע זה פוגע בפרסום הנס, אך נראה שכוונת רש"י היא כפי שנזכר בירושלמי בשם רבי תנחומא: "מפני ההדיוטות".

יושם לב עוד שרש"י כתב שכשהמגילה כתובה כספר נפרד ולא מחוברת לספרים אחרים "מיפרסם ניסא טפי", פרסום הנס גדול יותר. משמע מדבריו שגם כשקוראים במגילה הכתובה בין הכתובים מפרסמים בכך את הנס, שהרי קוראים את סיפור המגילה, אך כשהמגילה כתובה בנפרד מספרים אחרים פרסום הנס גדול יותר.

הרב ישעיהו דטראני (פסקי רי"ד, יט ע"א) כתב כמו רש"י, אלא שלשיתתו אם קוראים בציבור במגילה הכתובה בין הכתובים אין כלל פרסום הנס:

אמר רב יהודה אמר שמואל: הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא, פי' כל ספריהן היו כספרי תורות שלנו. והיינו טעמא דלא יצא, משום דליכא פרסומי ניסא דמיחזי כקורא בתורה.

יש להניח שבעל הקורא מבין שהוא קורא במגילה שתוכנה הוא פרסום הנס, אך השומעים יחשבו שבעל הקורא קורא בתורה, ולא יעניקו את המשמעות הנכונה בעת שהם ישמעו את המגילה, ועל כן כתב "דליכא פרסום הנס".

הרב יוסף חביבא (נמוקי יוסף, יט ע"א), והרב דוד בן לוי מנרבונה (ספר המכתם, יט ע"ב) הסבירו באופן דומה לרש"י ולרי"ד, וכתבו במפורש שהסבריהם מבוסס על הירושלמי. כך כתב הנמוקי יוסף:

בין הכתובים לא יצא... שעשויה כספר תורה בגולל, כדרך שהיו כל הספרים שלהם. וקאמר דאע"פ שהיא תפורה בגידין לא יצא, כיון שכתובה בין הכתובים. ומפרש בירושלמי (ב, ד) הטעם משום עמי הארץ דאמרי אפטורי קא מפטרי. כלומר כיון שכתובה בין הכתובים יאמרו שההפטרה הם קורין ולא יבינו שיקראו מגילה וליכא פרסומי ניסא, וכי איכא אגרת לעצמה מפרסם ניסא טפי.

לפי נימוקיהם של רש"י, הרי"ד והנימוקי יוסף, מדובר רק על קריאת המגילה של הבוקר, כי לא קוראים בתורה ולא מפטירים בליל פורים, אלא אם כן נסביר שזו תהיה טעותם של אותם אנשים, שיחשבו שבליל פורים קוראים בתורה או בהפטרה. מכל מקום אם יחשבו שזו קריאה בתורה או קריאה של הפטרה, יש בזה פגם, כי חסרה המודעות שקוראים מגילה כדי לפרסם את הנס. ההנחה היא שאם קוראים מתוך מגילה שהיא נפרדת מכתובים אחרים, פרסום הנס ניכר יותר. הרב אליעזר ברבי יואל הלוי (ראבי"ה, ב, מגילה סי' תקנד) פירש:

לא אמרן אלא בציבור וכו'. אלמא אף על גב דשלימה היא, כיון שאינה כמצותה איכא גנאי דממלי מילי עליהן שאין להם מגילה כתקונה.

יש חשש שיהיו מהציבור שימלמלו ויאמרו שאין לציבור זה מגילה כשרה, אף על פי שהמגילה כתובה בשלמות וכנדרש. אם כן, מדובר על כאלו שמצפים שיקראו במגילה שהיא נפרדת ועצמאית, ומאחר שאין היא כזו יסיקו שבציבור זה קראו במגילה לא כשרה.

¹⁴ הרב אריה לייב (טורי אבן, יט ע"א) פירש שדיון זה אמור דווקא בזמן שחובה לקרוא את המגילה בציבור בימי הכניסה, אך כשקוראים את המגילה בזמנה לא חוששים לכך שהיא כתובה בין הכתובים, כי גם יחיד יכול לצאת ידי חובה בקריאת המגילה. הרב נפתלי צבי יהודה ברלין (הנצי"ב, מרומי שדה שם) והרב יואב וינגרטן (שו"ת חלקת יואב, אורח חיים סי' לו) השיבו על דברי הטורי אבן.

לעיל ציינו שלפי הרמב"ם, הטור והשולחן ערוך, אם קראו בציבור במגילה הכתובה בין הכתובים, אף אחד מהשומעים לא יצא כלל ידי חובה, אף על פי שלו כל אחד מאותו ציבור היה קורא ביחיד במגילה זו, הוא היה יוצא ידי חובה.¹⁵ נראה שההסבר הוא שכשאדם קורא לעצמו מגילה הוא מודע לכך שפורים היום והוא מקיים את המצווה שקבעו חכמים. אך בקריאה בציבור יש אנשים שבאים לבית הכנסת, או אף עשרה שאינם בבית הכנסת, וסביר שיש כאלו שלא בקיאים ולא מודעים להלכות פורים ולמשמעות המצווה לקרוא מגילה. אלו הם אותם "הדיוטות" שבגללם נאמר שלא לקרוא במגילה הכתובה בין הכתובים.

בפרסום הנס אין הכוונה לספר סיפור לאחרים, שהרי את סיפור הנס ישמעו גם כשהמגילה כתובה בין הכתובים. פרסום הנס משמעותו שהשומעים הם כעונים, ויחד עם בעל הקורא הם משבחים ומודים לקב"ה על הנס. ההנחה היא שבעל הקורא קורא את המגילה כדי להודות, ומאחר שהוא קורא ממגילה נפרדת שהיא ייחודית לליל פורים וליום הפורים, גם השומעים יבינו שאכן מדובר בקריאה ייחודית ולא בקריאה רגילה בתורה או הפטרה.¹⁶

ג. אין קוראים במגילה הכתובה בין הכתובים, ואם קרא לא יצא

הרמב"ם (הל' מגילה ב, ח) ובעקבותיו גם הרב יוסף קארו (שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרצא, ח) פסקו:

אין קוראין בצבור במגילה הכתובה בין הכתובים, ואם קרא לא יצא. אלא אם כן היתה יתירה על שאר היריעות או חסירה, כדי שיהא לה הכר. אבל יחיד קורא בה ואפילו אינה חסרה ולא יתרה, ויוצא בה ידי חובתו.

המטרה היא שיהיה היכר למגילה שנקראת בפני הציבור. או שהיא נפרדת ועצמאית, או שהיא מחוברת לספרים אחרים אך היא ארוכה או קצרה מהכתובים האחרים. הרמב"ם והשולחן ערוך לא הזכירו בדבריהם כלל את פרסום הנס.

כאמור לעיל, ראשונים אחרים כרכו את ההיכר בקריאה במגילה שנפרדת מהכתובים כביטוי לפרסום נס גדול יותר. פרסום הנס הוא בקריאת המגילה עצמה, וכדי שהשומעים לא יטעו בדבר ויחשבו שקוראים בספרי המקרא או שקוראים מעין הפטרה, לכן ההלכה היא שיש לקרוא את המגילה מספר נפרד. פרסום הנס אינו בקריאה בפני אחרים במובן זה שמספרים להם את סיפור הנס, אלא שהקורא והשומעים, ושומע כעונה, מספרים כאחד את סיפור הנס ומודים בכך לקב"ה.¹⁷ כך הסביר הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, אורח חיים סי' תרצא, יג):

אין קורין בעשרה במגילה הכתובה בין הכתובים, דבכי האי גוונא ליכא פרסומי ניסא, דאינו אלא כקורא בכתובים כיון דנכתבה עמהם, ואם קרא לא יצא. אלא אם כן היתה ניכרת נגד שארי הכתובים, כגון שתהיה יתירה בארכה על השארי יריעות או חסירה משארי היריעות, ואז היא ניכרת.

¹⁵ כך העיר הרב יוסף דב סולובייצ'יק (רשימות שעורים, ברכות כא ע"א).

¹⁶ על הפן הרעיוני של הלכה זו כתב הרב צבי שכתר ("בדין מגילה הכתובה בין הכתובים", בעקבי הצאן, עמ' קלא-קלט). לפיו (שם עמ' קלז-קלח), מאחר שבפורים "היתה אז קבלת תורה מחדש, לפיכך רצה הקב"ה שיהיה עוד הפעם איזשהו 'ספר הברית', שישמש כעין 'חוזה' על כריתת הברית המחודשת ההיא, והיא היא מגילת אסתר". ביחיד זו קריאה רגילה ולכן רשאי שהמגילה תהיה בין הכתובים, "אבל בציבור היות וכריתת הברית היתה עם הציבור ולא עם היחידים, הצריכו החכמים שתתקיים הקריאה בספר אשר דינו כ'ספר הברית'".

¹⁷ הרחבה במשמעות המושג פרסום הנס, בשיעור י: פרסום הנס במקרא מגילה ובנוכחות עשרה.

אבל היחיד קורא בה ויצא ידי חובתו ואפילו אינה חסירה או יתירה, דביחיד לא חיישינן לפרסומי ניסא כל כך. ודווקא כשהיא כתובה בגליון כספר תורה בכל פרטיה, אבל אם אינו כן ממילא פסולה אפילו כשהיא לבדה.

כשהמגילה כתובה בין הכתובים "בכי האי גוונא ליכא פרסומי ניסא" מפני שההמון חושב שהקורא קורא סתם מהכתובים. אבל כשהמגילה נפרדת, או כשהיא מחוברת לכתובים אך היא קצרה או ארוכה מהם, ניכר שקוראים לשם מקרא מגילה, ואז מכוונים לפרסם הנס. אדם יחיד יכול לקרוא במגילה בין הכתובים "דביחיד לא חיישינן לפרסומי ניסא כל כך", כי הוא עצמו כמובן מודע מה הסיבה שהוא קורא מגילת אסתר. גם בעל הקורא עצמו שקורא בפני הציבור במגילת אסתר יודע שהוא קורא לשם פרסום הנס, אך הבעיה היא שאולי יש הדיוטות בציבור שלא יבינו זאת. הרב ישראל מאיר הכהן מראדין (משנה ברורה סי' תרצא, ס"ק כג) כתב על פי דברי הרב דוד שלמה אייבשיץ (לבושי שרד, אורח חיים סי' תרצא, ח):

אין קורין בצבור במגילה הכתובה בין הכתובים – הטעם דלא הוי פרסומי ניסא דמיחזי כקורא במקרא. משום הכי ביחיד כשר דבלאו הכי ליכא פרסומי.

בנוגע לקריאה בציבור, יש להסביר את דבריו כפי שהסברנו לעיל את דברי רש"י, נימוקי יוסף ופסקי הר"ד. החשש הוא שהדיוטות יחשבו שבעל הקורא קורא במקרא או בהפטר, ולא יבינו שמדובר בקריאת מגילה לשם פרסום הנס. אך המשנה ברורה כתב שיחיד כשר לקרוא במגילה בין הכתובים, והסיבה היא "דבלאו הכי ליכא פרסומי". אין הכוונה שיחיד לא מפרסם הנס. גם יחיד שקורא מגילה ב"ד או בט"ו באדר מפרסם את הנס, כלומר הוא משבח ומודה לקב"ה על הנס. אלא שמאחר שהוא קורא ביחיד ואין איתו הדיוטות שיחשבו שהוא סתם קורא במקרא, הוא רשאי לקרוא במגילה שכתובה בכתובים.¹⁸

סיכום

בסוגייתנו נאמר שיש לקרוא בציבור במגילה שעומדת בפני עצמה ואינה מחוברת לספרים אחרים. בירושלמי נאמרה הלכה דומה, שאין קוראים ברבים במגילה כזו, והטעם הוא "משום הדיוטות". ראשונים נימקו את ההלכה בבבלי על פי הנימוק שבירושלמי. כיוון שמגילה זו מחוברת לספרים אחרים, ולא ניכר שזו קריאה מיוחדת ליום זה, יש מקום לחשוש שהדיוטות יחשבו שקוראים במגילה לא כשרה, או שקוראים בתורה או שקוראים הפטרה, ולא יראו בקריאה זו מעמד של אמירת שבח והודיה לה' על הנס. אין כוונת פרסום הנס לסיפור הנס לאחרים, אלא שהשומעים נחשבים כעונים, וביחד עם בעל הקורא מודים ומשבחים לה'. אם ההדיוטות לא יהיו מודעים לכך שמדובר בקיום

¹⁸ הרב יצחק ברבי אבא מארי (ספר העיטור, עשרת הדיברות – הלכות מגילה, דף קי טור ג) [הובאו דבריו בר"ן (ה ע"א)] הבחין בין מקרא מגילה בבית הכנסת למקרא מגילה בפני עשרה: "הא דאמרין לא אמרו אלא בציבור – בבית הכנסת קאמר, שהיא מקום ציבור ובעיא פרסומי ניסא, לאפוקי ביחיד שבעשרה שלא בבית הכנסת דיצא. דהא לא קאמר לא אמרו אלא בעשרה, והכי קאמר לא אמרו אלא להוציא את הציבור, אבל להוציא את היחיד יצא, וקורא בה בעשרה קאמר". רבנו יעקב (טור, אורח חיים סי' תרצא) ציין את דברי העיטור הללו וחלק עליו: "ולוי נראה דכל י' מקרי צבור לכל דבר ואין חילוק אם הם בבית הכנסת או לא". הרב יוסף קארו (בית יוסף שם) נימק את דברי העיטור: "טעמו משום דאף על גב דעשרה מיקרו צבור בכל מקום, שהם היינו לענין קדיש וקדושה וכיוצא בהן, דאכל בי עשרה שריא שכינתא (סנהדרין לט ע"א, ועי' ברכות כא ע"ב), אבל בדברים שהם משום פרסומי ניסא כל שאינם בבית הכנסת לא הוי פרסומי כולי האי, והילכך חשיבי כיחיד לענין זה". לכאורה גם כשקוראים בפני עשרה שלא בבית הכנסת יש בזה פרסום הנס, שהרי משבחים ומודים לה' על הניסים. גם יחיד שקורא לבדו מפרסם את הנס, במובן זה שהוא משבח ומודה לה' על הניסים.

המצווה המיוחדת לקרוא מגילה, אזי יש פגם בקריאה הזו. ראשונים חלקו בשאלה אם הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא כלל ידי חובה, או שלא יצא לכתחילה אך בדיעבד יצא. בסוגייתנו נאמר עוד שאם המגילה כרוכה עם ספרים אחרים, אך צורתה שונה – היא ארוכה או קצרה מהספרים האחרים – ניתן לקרוא בה גם בציבור. הנימוק הוא שניכר שמגילה זו שונה מהכתובים האחרים, ואין מקום לחשוש שיהיו כאלו שיבינו שמדובר בקריאה של מקרא או הפטרה. בירושלמי לא נאמר דבר בעניין זה.

בתלמודים לא כתוב במפורש מה הדין בנוגע ליחיד, אם רשאי לקרוא במגילה כזו או לא. יש ראשונים שכתבו שיחיד רשאי לכתחילה לקרוא במגילה כזו, ויש ראשונים שכתבו שלכתחילה אין לקרוא במגילה כזו, אך בדיעבד יצא. מבין האחרונים יש שהסבירו "דביחיד לא חיישינן לפרסומי ניסא כל כך" או ש"ביחיד כשר דבלאו הכי ליכא פרסומי". אין הכוונה שאין פרסום נס כשאדם קורא ביחיד, שהרי גם אדם שקורא מגילה ביחיד ב"ד או בט"ו באדר הוא בוודאי מודע לכך שהוא משבח ומודה לה' על הניסים. אלא שמאחר שאין איתו הדיוטות שיכולים לטעות ולחשוב שאין מדובר במעמד של מקרא מגילה אלא בקריאה בתורה או הפטרה, אם יחיד יקרא בה יצא ידי חובה, לכתחילה או בדיעבד.